# ERKIN A'ZAM NASRIDA MAROSIM POETIKASI VA SOXTA TANTANA MOTIVINING KINOYAVIY TALQINI

**Abdullayev Farrux Erkinovich**
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti nodavlat ta'lim muassasasi Samarqand kampusi o'qituvchisi
abdullayevf1987@gmail.com
**DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23071964**

Erkin A'zam zamonaviy o'zbek nasrida ijtimoiy voqelikni kinoya, istehzo, grotesk va tragikomik tafakkur orqali badiiy idrok etgan adiblardan biridir. Uning asarlarida tashqi jihatdan oddiy, hatto kulgili tuyulgan voqea va holatlar zamirida murakkab ijtimoiy-axloqiy muammolar yashirinadi. Ayniqsa, adib nasrida turli marosim, tantana, yubiley va rasmiy yig'inlarning badiiy tasviri alohida estetik vazifani bajaradi. Bunday marosimlar ko'pincha chin ma'naviy ehtiyojdan emas, balki rasmiyatchilik, manfaat, o'zini namoyish etish va tarixiy haqiqatni muayyan mafkuraviy qolipga moslashtirish istagidan kelib chiqadi. Mazkur poetik hodisa Erkin A'zamning "Shoirning to'yi" qissasida ayniqsa yorqin namoyon bo'lgan.

Qissa nomidayoq muayyan semantik paradoks mavjud. "To'y" tushunchasi xalqona tafakkurda shodlik, birdamlik, ezgu tilak va tantana ma'nolarini ifodalaydi. Asarda esa "to'y" marhum shoirning yubiley marosimiga nisbatan qo'llanadi. Natijada nomning o'zidayoq quvonch va fojiaviy xotira, bayram va o'lim, tantana va tarixiy adolatsizlik bir-biriga qarama-qarshi qo'yiladi. Shu jihatdan "to'y" tushunchasi an'anaviy semantikasidan uzoqlashib, kinoyaviy ma'no kasb etadi.

Qissaning dastlabki sahifalaridayoq muallif tarix tushunchasiga istehzoli munosabat bildiradi. Tarix "har kim o'z ta'biga moslab oladigan", davr shamoliga qarab o'zgarib boradigan hodisa sifatida tasvirlanadi. shbu fikr butun qissaning g'oyaviy-poetik kaliti vazifasini bajaradi. Chunki O'tashqalb shoir yubileyi aslida shoirning haqiqiy hayoti va fojiasini xotirlash emas, balki uning taqdirini yangi mafkuraviy talablarga muvofiq qayta talqin qilish marosimiga aylanadi.

Erkin A'zam marosim poetikasini, avvalo, marosim ishtirokchilari orqali ochadi. Tantanaga kelgan jamoaning asosiy qismi bir xil — mansabdorlar, adabiy muhit vakillari, xizmat yoki rasmiy burch yuzasidan qatnashuvchilar. Bugun O'tashqalb shoirni ulug'layotgan kishilar ertaga uning dushmanini ham xuddi shu tantanavor ruh bilan olqishlashga tayyor. Muallifning ta'kidlashicha, ko'pchilik uchun bunday marosim va ma'rakalar aslida "bir bahona" bo'lib, ular shu muhitda manfaatli tanishuv, o'zini ko'rsatish va ish bitirish imkoniyatini izlaydi. Bu holat marosimning haqiqiy ma'naviy mazmunidan ajralib, ijtimoiy spektaklga aylanganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, yozuvchi chin muxlislarni soxta marosim qatnashchilaridan keskin farqlaydi. Ular asosan yoshlar bo'lib, qo'llarida gullar, ko'zlarida yosh va qalblarida samimiy hayajon bilan keladilar. Ana shu qarama-qarshilik qissaning marosim poetikasidagi asosiy antitezalardan birini yuzaga keltiradi: **rasmiy ehtirom va chin muhabbat**, **ko'z-ko'z qilish va ichki e'tiqod**, **tashqi tantana va haqiqiy xotira**.

Marosimning soxtaligi Oqsoqol shoir obrazi orqali yanada chuqurlashtiriladi. U O'tashqalbning sobiq do'sti sifatida yubileyga boshchilik qiladi, biroq uning nutqi hatto o'ziniki emas: tayyor matnni qog'ozdan o'qiydi. Qahramonning "unutmas do'sti" haqidagi balandparvoz gaplari uning o'tmishdagi real xatti-harakatlari bilan mutanosib emas. Shu sababli tantanali nutq samimiy xotira emas, balki rasmiy rol ijrosiga aylanadi. Marosimning badiiy mohiyatida aynan ana shu rol o'ynash hodisasi yetakchi o'rin tutadi.



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Qissada qarsak motivi ham marosim poetikasining muhim komponentidir. Qarsak odatda ma'qullash, ehtirom va quvonch belgisi bo'lsa-da, Erkin A'zam uni ko'pincha refleks darajasidagi, vaziyatga moslashgan jamoaviy harakat sifatida talqin qiladi. Bir kishi chapak chalishi bilan boshqalar ham "bilib-bilmay" unga qo'shiladi. Natijada qarsak ma'naviy munosabat ifodasi emas, balki ko'pchilik psixologiyasining ramziga aylanadi. Marosim shu tariqa boshqariladigan, takrorlanuvchi va tashqi effektga qurilgan tomoshaga aylanadi.

Mafkuraxonim obrazi esa soxta tantananing mafkuraviy mexanizmini ifodalaydi. O'tashqalb shoir haqidagi matn uning talabiga ko'ra tahrir qilinadi, shoirga nisbatan "sovet" sifati sun'iy ravishda qo'shiladi. Zahmatkash adabiyotshunos esa bu tahrirdagi mantiqsizlikni sezadi: shoir agar tuzumni tinmay ulug'lagan bo'lsa, nima uchun qamalgan va "xalq dushmani" sifatida qoralangan? Erkin A'zam. Shoirning to'yi Bu epizodda soxta tantana tarixiy haqiqatni buzuvchi mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Demak, yubiley faqat xotirlash marosimi emas, balki **tarixni qayta yozish marosimi**dir. Bir vaqtlar yo'q qilingan yoki qoralangan shaxs keyinchalik ayni tizim tomonidan o'ziga mos holda qayta talqin qilinadi. O'tashqalbning hayoti, sevgisi, ijodi va fojiaviy taqdiri turli shaxslar tomonidan o'z manfaatlariga mos ravishda "tahrirlanadi". Jasur shoirning O'tashqalbni juvonmarg qilgan riyokorlar keyin uning hayoti va ijodini o'zlariga moslashtirishga uringanini aytishi bu g'oyani ochiq ifodalaydi.

Asardagi Musofir muxlis obrazi esa tantana va haqiqat o'rtasidagi eng keskin kontrastni yuzaga keltiradi. Ichkarida O'tashqalb shoir nomi bilan dabdabali anjuman o'tkazilmoqda, tashqarida esa tarixiy qatag'on va zo'ravonlikni o'z tanasida boshdan kechirgan Musofir muxlis marosimga kirishga qiynaladi. U Ta'qibkorni tanib oladi, chunki o'tmish zo'ravonligi jabrlanuvchining xotirasidan o'chmagan; Ta'qibkor esa uni tanimaydi. Bu epizodda marosimning tashqi tantanavorligi bilan tarixiy fojianing tirik izlari o'rtasida keskin tragikomik ziddiyat hosil bo'ladi.

Shu nuqtai nazardan "Shoirning to'yi"da marosim ikki qatlamli poetik model sifatida namoyon bo'ladi. Birinchi qatlam — tashqi: balandparvoz nutqlar, qarsaklar, tantanali yig'in, mansabdorlar, gullar, tabriknomalar. Ikkinchi qatlam — ichki: qatag'on, qo'rquv, xiyonat, manfaatparastlik, tarixni buzib ko'rsatish va vijdon iztirobi. Erkin A'zam ana shu ikki qatlamni bir-biriga to'qnashtirib, tragikomik effekt yaratadi.

Qissadagi soxta tantana motivining yana bir muhim tomoni shundaki, marosim o'z mohiyatini yo'qotib, ritual harakatlar majmuiga aylanadi. Kimdir nutq so'zlaydi, kimdir qarsak chaladi, kimdir minbarga chiqadi, kimdir tegishli joyda o'rnidan turadi. Biroq bu harakatlarning mazmuni bilan ishtirokchilarning ichki holati orasida katta tafovut mavjud. Shu sababli Erkin A'zam poetikasida marosim **ijtimoiy niqob** funksiyasini bajaradi.

Jasur shoirning nutqi ushbu soxta marosimni buzuvchi kuch sifatida ko'rinadi. U O'tashqalb fojiasini bir yoki ikki kishining aybi bilan izohlash yetarli emasligini, uni butun muhit juvonmarg qilganini ta'kidlaydi va "bu тантананing qahramoni she'r bo'lmog'i lozim edi" degan fikrni ilgari suradi. Ana shu nuqtada rasmiy marosimdan haqiqiy adabiy xotiraga qaytish zarurati yuzaga chiqadi.

Xulosa qilib aytganda, Erkin A'zamning "Shoirning to'yi" qissasida marosim poetikasi kinoyaviy va tragikomik tafakkurning muhim shakllaridan biridir. Adib yubiley va tantana modelidan foydalanib, rasmiy xotira bilan tarixiy haqiqat, chin ehtirom bilan manfaatparastlik, ijodkor shaxs bilan mafkuraviy obraz o'rtasidagi ziddiyatlarni ochadi. Qarsak, minbar, tabriknoma, yubiley, tantanali nutq kabi marosim atributlari o'zining an'anaviy ijobiy semantikasidan uzoqlashib, soxtalik va ijtimoiy niqob ramziga aylanadi.



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Shu bois Erkin A'zam nasrida soxta tantana motivi oddiy satirik detal emas, balki **tarixiy xotiraning buzilishi, insoniy vijdonning sinovi va mafkuraviy soxtalashtirishni ochuvchi badiiy-estetik mexanizm** sifatida xizmat qiladi. "Shoirning to'yi" qissasi esa marosimning tashqi dabdabasi ortida yashiringan tarixiy fojiaga nazar tashlash orqali adib tragikomik tafakkurining yetuk namunalaridan birini namoyon etadi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. A'zam E. **Shoirning to'yi**: qissa. – Elektron manba: Ziyouz kutubxonasi. Erkin A'zam. Shoirning to'yi
2. A'zam E. **Otoyining tug'ilgan yili: qissa va hikoyalar**. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1981. 29.Erkin A'zam - Otoyining tug'…
3. Qobulova N.B. **Erkin A'zam nasrida davr va inson konsepsiyasi**: filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – 2020. Tadqiqotda Erkin A'zam nasrida muhit, xarakter, davr va inson munosabatlari o'rganilgan.
4. Xolmatova N.Y. **Erkin A'zamning adabiy-estetik qarashlari**: filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Farg'ona, 2021–2022. Tadqiqot Erkin A'zam ijodidagi adabiy-estetik qarashlar, kinoya va zamonaviy muammolarning badiiy talqiniga bag'ishlangan.
5. Mo'minova T.S. **Hozirgi o'zbek qissalarida badiiy nutq va uslub poetikasi (Erkin A'zam va Xurshid Do'stmuhammad qissalari misolida)**: PhD dissertatsiyasi. – Farg'ona davlat universiteti. Tadqiqotda qissa janri, badiiy nutq va individual uslub poetikasi o'rganilgan.
6. Shofiyev O.B. **Erkin A'zamning adabiy-estetik qarashlari va badiiy mahorati**: filologiya fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi. – 2026. Ishda ramz, kinoya, xotira va boshqa poetik detallar orqali jamiyat ma'naviy qiyofasining ochilishi, jumladan "Shoirning to'yi" asari misolida tahlil qilingan.
7. Normatov U. **Ijod sehri**. – Toshkent: Sharq, 2007.
8. Yo'ldoshev Q. **Badiiy tahlil asoslari**. – Toshkent, 2016.



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.